

Н. Э. Гъажиагъматов

**«Къумукъ тил» охув китапгъа
метод ёл гёрсетивлер**

1 клас

Умуми билим береген школалар учун охув китап

Баянлықъ сёз.

Тил оызюню оyzтеречилигине ва күтеген жамият къуллугъуна гёре — тамаша тувулунгъан гъаллардан бири. Ол гъакълашыв, къатнашыв чараланы күтегендөн къайры да, халкъны маданият байлыгъын, милдетни менлигин сакълайгъан алат, бирдагъы якъдан тил чебер адабиятны аслу элементлеринден бири деп айтма ярай. Шоғъар байлавлу болуп ана тил школада оызге охув предметлени арасында янгыз оызюне хас ихтиярлы ер тута.

Къумукъ тилни уйретивню башлапгъы аслу борчлары шулардыр:

- а) яшланы англап охумагъа ва тюз язмагъа уйретмек;
- б) адабият тилни къайдаларына кюрчюленип сёйлемеге ва язмагъа уйретмек;
- в) билимни ва тарбияны кюрчюсю болгъан китап булан ишлеп болагъан этмек ва язывгъа уйретивню натижасында яшланы яшавунда ингде герекли англавланы яратмакъ, оланы пикрусун ва сёз хазнасын оысдормек;
- г) ана тилге ва охувгъа яшланы гъаваслыгъын, иштагълыгъын ва оюн бакъдырмакъ учун тилни ва адабиятны гъакъында башлапгъы маълуматланы бермек;
- гъ) ана тил дарсларда уйретилген материалны чечип болагъан бажарывлукъну яратмакъ;
- гъ) яшланы пикир этив мердешлерин болдурмакъ;
- д) яшларда тергевлюкню, ишге гъаваслыкъны, охувда оызбашына ишлеме бажарагъанлыкъны тувдурмакъ ва оланы ругъ, къылышкъ-эстетика якъдан тарбияламакъ.

Курсну умуми суратлаву.

1-нчи класда ана тилни предмет гысапда уйренивде ону алдына салынгъан муратланы яшавгъа чыгъармакъ учун практика ёлунда чечме герекли масъалалар шулардыр:

1) къатнашыв, гъакълашыв чараланы яшавгъа чыгъармакъ учун яшланы тил байлыгъын оьсдюрмек, ойлашыв мердешлерин болдурмакъ;

2) 1-нчи класны охувчуларын тил ва сёйлев, авуз тил ва языв тил, текст ва жумла, сёз ва бувун, авазлар ва гъарплар деген башлапгъы англавлар булан таныш этмек;

3) гъакълашыв ва къатнашыв чараланы яшавгъа чыгъармакъ учун диалог, авуз ва языв тилден тюз пайдаланыв, тюз языв ва тюз охув, авуз ва языв текстлер тизив мердешлени болдурмакъ;

4) ана тилни милли маданияты йимик къабул этивню, миллетни менлигин сакълайгъан къайдагъа йимик янашывну тарбияламакъ.

Ана тилни уйретивню курсу охув-язывгъа уйретивден башлана. Охув-язывгъа уйретив сентябрь айдан башланып апрель айгъа ерли узатыла. Охув-язывгъа уйретив аваз аналитика-синтетика къайда булан ольтериле. Яшлар жумлаланы сёзлеге, сёзлени бувунлагъа, бувунланы авазлагъа айырагъан ва бувунлардан сёзлер, сёзлерден жумлалар тизме къаст этелер. Ондан къайры языв дарсларда охувчулар янгы гъарпны элементлерин этме, охув дарсда гечгенин янгы гъарп булан язывда байлама уйренелер.

КАЛЕНДАР-ТЕМАТИКА ПЛАН

1 клас

| № | Дарсны темасы | Нече саягъат бериле | Гъаракатчылыкъ ишлер |
|----------------------------|---|---------------------|--|
| Тил, текст ва жумла | | | |
| 1. | Тил ва сёйлев. Языв тил ва сёйлев (авуз) тил, оланы башгъалыкълары ва | 1 | Охувчулар янгы «Къумукъ тил» китап булан таныш болалар, ону нечик сакълама герекни гъакъында лакъыр этелер. Инсанланы яшавунда тилни |

| | | | |
|----|---|---|--|
| | яшавда къолланышы. Ана тил. | | агъамиятлыгъын англатма тюше. Языв тилни сёйлев (авуз) тилден айырып билмек. Оланы къайсы алдын яратылгъанны да яшлагъа айтса, яхшы болур. Охулгъан текстге гёре оъз къарувун айтып бажармакъ |
| 2. | Текст ва жумла (1-нчи дарс). Текстни гъакъында англав. Текстни ва жумланы маъна якъдан бирлиги, текстни жумладан айырагъан белгилери. | 1 | Текст не экенни англатыв. Текстни ва жумланы гъакъында умуми англавланы билдирив. Текстни ва жумланы бир-бириндөн айырып билмеге уйретив. Сөзлени бир-бирине къошуп, жумлалар тизмеге уйренив. Текстни ва жумланы маъна якъдан бирлигин гёрсетмек. Текстни жумладан айырагъан белгилерин билдирмек. Текстни маънасына, ону темасына гёре ат тагъыв. Текстдеги жумлаланы анализ этив. Учебникде берилген текстни охуп, огъар салынгъан соравлагъа жавап берип бажармакъ. Текстдеги жумлаланы анализ этме уйренив. Текстдеги жумлалар бир-бирине нечик байланагъанны англатып билмек. Текст тизме уйренмек. Яратывчулукъ пагъмуларын, сёз байлыгъын, сёйлев тилин оъсдюррюв. |
| 3. | Текст ва жумла (давамы). Жумланы гъакъында англав. Жумлаланы ахырында салынагъан | 1 | Жумланы гъакъында умуми англавлар бермек. Текстдеги сөзлени, жумлаланы бир-бириндөн айырып язма, оланы тийишли интонация булан охума уйретив. Жумладагъы баш сёзню уллу |

| | | | |
|----|---|---|---|
| | токътав белгилер. | | гъарп булан язма, жумланы ахырында токътав белгилер салма уйретив. Жумладагы сёзлени маъналарын тюз англамакъ. Сёзлерден жумлалар, жумлалардан текст тизип билмек. Суратгъа гёре жумлалар ва текст тизип билмек. Жумланы баш сёзю нечик язылагъянгъа тергев бермек. Жумлаланы ахырына салынагъан токътав белгилени билмек |
| 4. | <p>Диалог</p> <p>Диалог деп негер айтыла?</p> <p>Диалогда нече адам ортакъчылыкъ эте?</p> <p>Диалогну язылыши.</p> | 1 | Гъакълашывну нормаларына къыйышывлу күйде диалогда ортакъчылыкъ этмек. Диалогну герекли ерде тюз къоллап бажармакъ. Муаллим булан текстни охуйгъанда юрюлеген диалогда ортакъчылыкъ этип билмек. Гъакълашывда диалогну герекли ерде тюз къоллап бажармакъ. |
| 5. | <p>Сёз.</p> <p>Сёз деп негер айтыла?</p> <p>Сёзлер бизге негер тарыкъ? Бир сёз жумла болуп боламы? Сёзлер нелени англата? Сёзлеге салынагъан соравлар.</p> | 2 | Яшлар жумлаланы сёзлеге, сёзлени бувунлагъа, бувунланы авазлагъа айырагъан ва бувунлардан сёзлер, сёзлерден жумлалар тизме къаст этелер. Сёзлени бувунлагъа, бувунланы авазлагъа айырып билмек. Сёзню жумладан айырагъан белгилери. Жумланы сезлеге белюв, жумладагы сезлени ерлерин алышдырыв. Жумлата интонация. Интонациягъа гёре жумланы нишанын къурув, тюз интонацияны сакълап схемагъа гёре охув. Муаллимни кёмекли- |

| | | | |
|----|--|---|---|
| | | | ги булан жумла толу маъна береген сёзлени жыйымы экенге гелтирме тюше. Сюжетли суратгъа гёре жумлалар къурув. Жумлаланы гёрсетеңген схемаланы къоллап янгы жумлалар къурув. |
| 6. | <p>Сёз ва бувун</p> <p>Сёзде нече бувун бола. Бувунланы этилиши. Сёзлени бувунлагъа бёлюньюю. Сёздеги бувунланы санавун токъташдырыв;</p> | 1 | <p>Бувун не эукенни, сёзде нече бувун болагъанны билмек. Сёзлер бувунлагъа гёре нечик бёлюнегенни билмек.</p> <p>Дарсда чечилме герек масъаланы гез алгъа тутмакъ. Суратгъа гере хабарлав; Сёзлени бувунлагъа бёлюв. Сёздеги бувунланы санавун токъташдырыв; бувунланы гёрсетеңген схемаланы къолллав. Предметлени атларын бувунлагъа бёлюв. Авуздан суратгъа гёре хабар тизив.</p> |
| 7. | Диктант. | 1 | |

Авазлар ва гъарплар

| | | | |
|----|--|---|---|
| 8. | <p>Авазлар ва гъарплар</p> <p>Авазлар ва сёйлев санлар. Гъарпланы авазлардан айрылыбы.</p> | 1 | <p>Авазланы яратылагъан кюон билмек.</p> <p>Авазны да, гъарпны да бир-бириндөн айрып билмек. Сёзлердеги гъарпланы ва авазланы къадарын билмек. Сёзлени айтылышында ва язылышында болагъан алмашыныланы билмек. Гъарплар ва авазлар күтеген къуллукъын билмек.</p> |
| 9. | <p>Алфавит.</p> <p>Алфавит деп негер айтыла? Алфавитде нече</p> | 1 | <p>Къумукъ алфавитни гезиги булан уйренмек, гъарплар күтеген къуллукъын англамакъ. Берилген сёзлени алфавитте гёре язма</p> |

| | | | |
|-----|--|---|---|
| | гъарп бар? Гъарплар негер тарыкъ бола? | | уйренмек. Тапшурувлагъа салынгъан со-равлагъа тюз жаваплар бермек. |
| 10. | <p>Созукъ авазлар.</p> <p>Созукъ авазланы этилиши, оланы сёзде күтеген къуллугъу.</p> <p>Созукъ авазланы гёрсетеген гъарплар.</p> <p>Е, ё, ю, я гъарплар ва олар гёрсетеген авазлар.</p> <p>40-нчи,41-нчи тапшурувлар</p> | 2 | <p>Созукъ авазланы гъакъында англав бермек.</p> <p>Сёзлердеги созукъ гъарпланы ва созукъ авазланы айырып билмек. Созукъ авазланы бувун этеген ва сёзню маңнасын алышдырагъан хасиятлары булан таныш этив. Сёзлени аваз якъдан анализ этмек. Сёзлени бувунлагъа бёлюв. Сёздеги бувунланы санавун токъташдырыв; бувунланы гёрсетеген схемаланы къоллав; бувунда авазланы санавун токъташдырмакъ, гезиги булан сёздеги авазланы айтып бажармакъ Авазны айтагъанда авуз бошлугъунда ва эринлерде болагъан пуршавну англатмакъ, созукъ ва тутукъ авазланы схемада гёрсетмек. Сёздеги созукъ авазланы санавуна гёре бувунланы санавун токъташдырмакъ.</p> <p>Сёздеги созукъ ва тутукъ авазланы гёрсетип билмек.</p> |
| 11. | <p>Тутукъ авазлар.</p> <p>Тутукъ авазланы айтылышы. Тутукъ ва созукъ авазланы бирбiriinden айырыв.</p> | 1 | <p>Тутукъ авазланы этилеген кюоне тергев бермек. Тутукъ авазланы созукъ авазлардан айырагъан белгилени билмек. Сёзлерде ёлугъагъан созукъ ва тутукъ авазланы къадарын билмек. Къумукъ тилге хас болагъан тутукъ авазланы билмек. Эки къабат тутукъланы сатырдан сатыргъа гёчюрюлөген кюон билмек.</p> |

| | | | |
|-----|------------------------|---|---|
| 12. | И ва Й гъарплар | 1 | [И] созукъ аваз экенни, [й] буса тутукъ аваз экенни исбатламакъ. Й гъарп булангъы бувунланы, сёзлени язмакъ. Мисаллар гелтирип [й] аваз бувунну сёзню башында яда ахырында гелегенни исбатламакъ. Й гъарп булангъы сёзлени сатырдан сатыргъа гёчюрюв. Уллу ва гиччи, печатча ва язывча, гъарпны айырып бажармакъ. Суратгъа гёре муаллим береген сорвалигъа тюз ва толу жавап бермек. |
| 13. | Диктант. | 1 | |

1-нчи дарс.

Дарсны темасы: «КЪУМУКЪ ТИЛ КИТАП БУЛАН ТАНЫШ БОЛУВЮ. БИЗИН ТИЛ. ТИЛ ВА СЁЙЛЕВ».

Дарсны мурады:

- 1) яшланы «Къумукъ тил» китап булан таныш этив, инсанлар учун тилни агъамиятын англатыв; языв ва авуз тиллени гъакъында англав берив;
- 2) сёйлев (авуз) тилни ва языв тилни гъакъында башлапгъы англавланы берив;
- 3) яшланы актив сёзлюгюне: сёйлев, тынглов, охув, языв деген сёзлени-терминлени гийирив;
- 4) ана тилге бакъгъан сюювюн артдырыв, дарсгъа яшланы иштагъылыгъын тувдурув.

Аян алатлар: охув китаплар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» бёлюкден ти-
зилген.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Яшланы дарсгъа къуршав.

Къумукъ тил» охув китап булан таныш болув (китапны жылты, титуллукъ бети, китапны аты, авторну фамилиясы, аты, форзацлар, шартлы белгилер ва оланы къуллугъу).

— Яшлар, биз бугюн сизин учун язылгъан янгы китап булан таныш болажакъбыз.

- Ону автору кимдир?
- Китапны атын айтыгъыз чы. (Къумукъ тил).
- Тил деген сёзню нечик маъналарын билесиз? (Сан, къатнашыв къурал, туфлини тили.)
- Сёйлев недир?
- Китапны жылтындагъы сурат не суратдыр?
- Яшлар, бу китапны да сиз, оъзге китапланы йимик, сююп, аявлап сакълама герексиз, неге тюгюл сизден сонг бу китап булан башгъа охувчулар да пайдаланажакъ.
- Гелигиз китапда ёлугъажакъ шартлы белгилер булан таныш болайыкъ. (Муаллим шартлы белгилени гъакъында охуй).
- Китапны 4-5 бетлеринде къумукъ алфавит берилген. (Бир яш алфавитни охуй). Яшлар, гъарпланы гезигин сакълап, сиз алфавитни гёнгюзден билме герексиз. Алфавитни гъакъында айрыча дарс болажакъ.
- Бугюнгю дарсны темасы нечиkdir? («Тил ва сёйлев»).
- Яшлар, сиз нечик ойлашасыз, тил адамлагъа негер тарыкъдыр? (Яшланы жаваплары). Тил эки тюрлю бола: языв тил ва авуз тил. Сиз оланны нечик англайсыз?
- Къумукъ тилни гъакъында гиччирик лакъырлашыв.**
- (Яшлар оъзлени ана тилине къаравларын, янашывун айталар).
- ЯЛ АЛЫВ МЮГЪЛЕТ (фикультминутка).**
- Арыдыкъ – эретурдукъ,
Ари-бери бурулдукъ.
Артгъа-алгъа иелдик,
Къолубуз белге салып
Эки якъгъа чюелдик.
Сонг бир ерде атылдыкъ,
Чонкъайдыкъ, эре турдукъ,
Бир-эки харс да урдукъ.
Ял алгъаныкъ да таман,

Аста булан олтурдукъ.

Китап булан иш оytгерив.

1-нчи тапшурув этиле.

— 2-нчи тапшурувну охугъуз. Сёйлевлени түрлүлери къайсы суратгъа къыйышагъанын айтыгъыз?

Сёйлев, тынглов, охув ва языв не англатагъанны англатмагъа къарагъыз.

Адам оъзюн ю яшавунда къачан сёйлей, къачан тынглай, къачан охуй, къачан яза, къачан оъзю-оъзю булан сёйлей, англатыгъыз.

Яратывчулукъ иш.

Доскада суратлар илинген:

1. Къызъяш йырлай (микрофон булан)
2. Концерт залда къаравчулар
3. Уллата газет охуй.
4. Муаллим доскада яза

Доскада таблицалар

тынглов

языв

сёйлев

охув

оъзю-оъзюне
сёйлев

— Таблицалар суратлагъа булан рас гелеген күйде илигиз.

Тапшурувну гъасилин чыгъарыв: Тынглов, сёйлев, охув ва языв — бизин тилибиз. Тил буса адамланы бир-бири булан къатнашдырагъан ала-матдыр.

3-нчю тапшурув толу күйде күтюле.

8-нчи бетдеги правило охула.

Дарсны гъасиллери.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

— Биз яшавда тилибизни къачан къоллайбыз? (Бир-бирибиз булан сёйлеме тюшгенде.)

Бир-бирибиз булан сёйлемек учун бизин тилибиз нечик болма герек?
(Бизин тилибиз маңналы, тюз ва чебер болма герек.)

Ана тил дарсда тилни къайсы тюрлюлерин къоллайбыз? (Сёйлев, тынглав, языв, охув.)

Сёйлевге не гире?

Тынглавгъа не гире?

Охувгъа не гире?

Язывгъа не гире?

Шолай болгъанда бизин тилибиз нелерден тизилген? (Сёйлев, тынглав, языв, охув.)

Яшланы къыйматлав.

Уйге иш: ана тилге багъышлангъан бир шиъру уйренип гелигиз.

Оътгерилген дарсгъа гёре рефлексия.

1. Бугюн дарсда мен билдим...
2. Бугюн дарсда мен уйренди...
3. Бугюн дарсда магъа бираз къыйын тийди...
4. Дарсдан сонг мен...

Муаллим: Гъакъыл тёбелер, бугюн мен сизин ортакъчылыкъ этген кююгүзге бек разимен.

2-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Текст ва жумла» (умуми англав).

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) текстни ва жумланы гъакъында умуми англавланы билдирив; 2) текстни ва жумланы бир-бириндөн айырып билмеге уйретив; 3) сёзлени бир-бирине къошуп, жумлалар тизмеге уйренив; 4) яратывчулукъ пагъумуларын, сёз байлыгъын, сёйлев тилин оъсдюрюв.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» ва «Беклешдирив» бёлюклерден къатнашдырылгъан.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев. Тапшурувну тергев ва соравлагъа жавап берив.

1. Тилни яшавда күтеген аслу къуллугъу недир? Тилни билмек негер тарыкъдыр?
2. Тил нече тюрлю бола? (Языв тил ва сёйлев тил).
3. Сёйлев тил негер тарыкъдыр?
4. Языв тил негер тарыкъ бола?
5. Языв тилни де, сёйлев тилни де не йимик башгъалыкълары бармы?
6. Сен къурдашынга язгъан кагъыз къайсы тилге гире?
— Баракалла, кёп савболугъуз, соравлагъа тюз жаваплар бердигиз.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Дарсны темасын билдириген сонг, муаллим яшлагъа текст ва жумла деп негер айтылагъанны англаста. Шо англавланы яшлагъа билдиригенде 5-нчи тапшурувну ва шо тапшурувгъа гёре берилген соравланы толу куюде къоллай.

— Текстни чебер охугъуз.

— Сиз текстни охудугъуз деп айтма яраймы? (*Ярай.*)

Текстде бир затны гъакъыда айтыламы яда бир-нече затланы, гъалланы гъакъында айтыламы? (*Бир нече затланы гъакъында айтыла.*)

Гъар жумлада нени гъакъында айтыла? (*Язбаши, къуиланы, авлакъланы, тереклени.*)

Текстде чакъны не вакътиси суратлана? (*Язбаш.*)

Суратгъа къарагъыз. Сурат текстге къыйышамы? (*Къыйыша.*)

Шу атлардан шо текстге къайсы къыйыша? «Язбаш». «Къушланы чарнаву». «Авлакълар яшгъаргъан». «Тереклер чечек ачгъан». (*«Язбаш».*)

— Гъасили калам, текст нелерден этиле? (*Жумлалардан.*)

Бир жумлагъа текст деп айтма яраймы? (*Ярамай.*)

Маъна якъдан бир-бирине байланмагъан жумлалагъа текст деп айтма яраймы? (*Ярамай.*)

Авуз тилде бир жумла бириси жуладан нечик айрыла? (*Пауза (токътав) булан.*)

Нечик гъасилге гелме болабыз? (*Текст жумлалар къошуулуп этиле, жумлалар маъна якъдан байлавлу болма герек. Текстге ат салма бола.*)

Китап булан иш оytгерив. 6-нчы тапшурувну этегенде жумлаланы айтылышина, оларда къолланагъан интонациягъа тергев бериле. Жумлалар сёйлев ва языв тилде бир-бириндөн нечик айырылагъанны мисаллар гелтирип англатса, яхшы болур. Текстдеги гъар жумланы оъзюню айрыча бир маънасы болса да, олар барысы да бир маънагъа ес болагъанны гёрсетмө тюше. Бешинчи тапшурувдагъы жумлаланы бирдагъы керен охуп, текстни тюбюонде берилген суратгъа къарап, шо жумлаланы суратны аты гъисапда къайсы къыйышар эди, айтмагъа тюше.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,
Къолларыбызыны тюзлеп,
Къанат къагъып учайыкъ,
Астаракъ олтурайыкъ,
Муаллимге тынглайыкъ.

Интерактив досканы къоллав.

Муаллим: Яшлар интерактив доскаға тергев беригиз.

- 1. Жумлалардан тизилген.**
- 2. Жумлалар бир-бири булан байлавлу.**
- 3. Ат тагъып бола.**

Шу жумлаларда нени гъакъында айтыла? Оланы къоллап текст деп негер айтылагъанны айтыгъыз. Текст бир жумладан этилип боламы? Яшлар, текст деп негер айтылагъанны тептерлеригизге языгъыз.

Муаллим: Яшлар, интерактив доскаға бирдагъы да тергев беригиз.

1. Муна мишик. Тереклер чечек ачғын. Анасы яшгъа ёммакъ охуй.

Къозулар бетде отлайлар.

2. Юртгъа язбаш гелди. Авлакълар яшгъарды. Емиши тереклер чек ачды. Тереклерде къуилар чарнай.

Гъар текстге баш салмагъа къарагъыз.

Биринчи текстге баш салмагъа неге болмай?

Шолай язылгъан текстлеге текст деме яраймы?

ДАРСНЫ ГЬАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшланы къыйматлав.

УЙГЕ ИШ: «Мени ағылюм» деген темагъа гиччирик текст язып гелигиз..

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюон мен текст ... билдим.
2. Гъали мен текстдеги жумлалар... билдим.
3. Мен бир жумла текст ... да билдим.
4. Текстни бирдагъы белгиси...
5. Магъа бираз четим тийди...
6. Бу дарсда лап да мен ушатгъан тапшурув ...

Муаллим: Яшлар, бугюон мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген куююзгэ рази къалдым.

3-нчю дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Жумла».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) Жумланы гъакъында умуми англав берив; 2) текстдеги сёzlени, жумлаланы бир-биринден айырып язма, оланы тийишли интонация булан охума уйретив; 3) жумладагъы баш сёзню уллу гъарп булан язма, жумланы ахырында токътав белгилер салма уйретив; 4) яратывчулукъ пагъмуларын, охув мердешлени беклешдирив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» ва «Беклешдирив» бёлюклерден къатнашдырылгъан.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, компьютер, мультимедийный проектор, презентация.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни сорав.

1. Текст деп негер айтыла?
2. Текстни 3 белгисин айтыгъыз.
3. Бир жумладан текст боламы?

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Дарсны темасын билдирген сонг, муаллим яшлагъа жумла деп негер айтылагъанны англата.

Китап булан иш ойтгерив.

Муаллим: Яшлар, сёзлени бир-бирине нечик буса да къошгъан булан жумла болмай. Гелигиз 7-нчи тапшурувгъа къарайыкъ.

— Яшлар, шо сёзлер неге жумла болмай? (*Сёзлени бир-бири булан байларлугъу ёкъ*).

— Шо сёзлер жумлалар болсун учун не этмеге герек? (*Маъна якъдан сёзлени бир-бирине байлама герек. Тарыкъ ерде сёзлени къалиplerин алышидырма герек. Жумлагъа башгъа сёзлер къошима да ярай*).

— Тюз айтасыз. Гелигиз гъали шо сёзлерден жумлалар этейик.

— Шо тапшурувда берилген сёзлер неге жумла болмайгъаны тапшурувну тюбюндеги правилода язылгъан. Шо правилону охуюкъ ва эсибизде сакълайыкъ. (Яшлар правилону охуйлар, 7-нчи тапшурувдагъы сёзлер неге жумла болмайгъаны англаталар. Сонг шо сёзлени бир-бирине тюз ялгъап, дагъы да сёзлер къошуп, жумла тизелер ва тептерлерине язалар).

10-нчу бетдеги правило охула. Шо англавну яшлагъа билдиригенде муаллим 8-нчи тапшурувну ва шо тапшурувгъа берилген соравланы къоллай.

9-нчу тапшурувда жумлаланы айтылышина охувчуланы тергевион тартма тюше, оларда къолланагъан интонацияны къолланышына тергев бериле. Бир йимик жумлалар негер уъч къайдада охулагъанны яшлагъа англатыгъыз.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,
Къолларыбызын тюзлеп,
Къанат къагъып учайыкъ,
Астаракъ олтурайыкъ,
Мааллимге тынглайыкъ.

8-нчи, 9-нчю тапшурувланы күте туруп жумла толу пикру англатагъанны, жумладагъы сёзлер маъна якъдан бир-бирине байлангъаны, жумлаланы ахырына салынагъан токътав белгилени англатма тюше. Жумла сёзлерден этилегенни, текст жумлалардан тизилегенни ашлагъа англатса яхши болур.

Охувчуланы жумлаланы ахырына салынагъан токътав белгилер булан таныш этме тюше. Токътав белгилени англатагъанды гъар токътав белгиге хас болагъан интонацияны да айтып англатса яхши болур.

11-нчи бетдеги правило охула.

Тапшурув. Бу тапшурувну проекторну кёмеклиги булан яда карточкалагъа язып ойтгерме ярай.

Жумлаланы тюз интонация булан (аян, ачыкъ, чебер) охугъуз.

— Энемжая! Агъав, энемжая! Шавла яя! Бизин ая, ассая! — деп,
Уллубий авзуна гелген затланы айтып къычыра.

— Агъав, шо энемжая ерге тийген ерде гёмюлген кёп алтын хазна бар дей. Гертими? (Магъамматсолтан Ягъияев).

1. Текстде жумлаланы ахырына нече тюрлю белги салынгъан?
2. Неге жумлаларда башгъа-башгъа токътав белгилер къоллангъан?
3. Точка къачан салына, чакъыры ишара къачан салына, сорав ишара къачан салына, англатыгъыз.

10-нчу тапшурувда текстни чебер, тийишли интонация булан охуву тергеле.

Заман къалса, дагъы да шулай тапшурувлар этмеге ярай. Буланы да интерактив доскагъа, яда экрангъа чыгъарып ойтгерсе, яхшы болур.

Тапшурув. Шу айттымланы къайсы жумладыр?

1. Язбашда гюн.

2. Яшлар топ ойнамакъ.

3. Язбашда яшлар школаны бавуна терек орнатдылар.

Тапшурув. Жумлаланы оху. Янгылышсыз язылгъан жумланы гёрсет.

1. Язбаш гелди

2. чакъ исси болду.

3. Къышны къувуп язбаш гелди.

ДАРСНЫ ГЬАСИЛЛЕРИ

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

1. Яшлар, жумла нени англата?
2. Къайсы буса да сёзлени къошгъан булан жумла боламы? Неге болмай?

3. Жумланы баш сёзю нечик башланы?
4. Жуланы ахырына салынагъан токътав белгилени гъакъында айтыгъызы.

Яшланы жавапларын къыйматлав.

УЙГЕ ИШ: Гиччирек текст ойлашып, язып гелигиз. Шо текстде сиз таныш болгъан бары да токътав белгилер болсун.

ОЙТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

— Яшлар, биз бугюнгю дарсда нени гъакъында сейледик? Яшлар айталар.
— Яшлар, дарсны къайсы ерин ушатдыгъызы?
— Сизге не ерде четимликлер ёлукъду? Яшлар айтадар.

Муаллим: Яшлар, бутюн мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген кююгюзге рази къалдым.

4-нчю дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Диалог».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) диалогну гъакъында башлапгъы умуми англав берив; 2) текстден диалогну тапма уйретив; 3) диалогдагъы жумлаланы тизилишине тергев берив, диалогну чебер (рольлагъа гёре) охума уйренив, суратгъа гёре диалог тизме уйренив; 4) диалог деген терминни актив лексикасына гийирив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» бёлюкге гире.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев. Тапшурувну тергев ва соравлагъа жавап берив.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Дарсны темасын билдирген сонг, 11-нчи тапшурув ойттериле.

— Яшлар, 11-нчи тапшурувну охуюкъ.

Китап булан иш гёрюв.

— Чебер охума къаст этигиз.

— Жумлаланы ахырында неге тюрлю-тюрлю токътав белгилер салынгъанны англатыгъыз. (*Жумлаланы ахырындагы токътав белгилер диалогну ортакъчылары сёйлейгенде билдиригеге гъислерин ангата: билдирив, сорав, сююнч*).

— Диалогда кимлер ортакъчылыкъ эте?

— Къойчуны сёзлери къайсылардыр?

— Соравланы ким бере?

— Соравлагъа жавап ким бере?

Тапшурувну охуйгъанда яшланы чебер охувуна тергев берме тюше.

Сонг олар соравлагъа жавап берелер. Охугъан текстге неге диалог деп айтагъанны токъташдыра. Сонг диалогну рольлагъа гёре охуйлар.

— 13-нчю-14-нчю бетде экевню сёйлевюне не деп айтагъанны гъакъында охуюкъ.

12-нчи тапшурув этиле. Тапшурувгъа салынгъан соравлагъа яшлар жавап бере. Диалогда гъар ортакъчылыкъ этеген адамланы сёзлери нечик язылагъанына тергев бериле.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызыны тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Муаллимге тынглайыкъ.

Тапшурув. (Интерактив досканы къоллай) Яшлар Анвар Гъажиевни «Абайны жавабы» деген шиърусун чебер охуй. Шиъруну бир керен охуп, диалогда нечев ортакъчылыкъ этегенни, айтыгъыз. Олар кимлердир? Сорав береген кимдир? Сонг шиъруну биригиз абай, биревюгюз ону кызы болуп охугъуз. Къумукъларда «савусгъан чарнаса — сююнчге» деп айтыла гелген. Сизин якъда шолай айтыламы?

— Гүнге тёшюн де берип,

Савусгъан чарнай, абай!

— Савусгъан чарнай буса,
Бир сююнч болма ярай.

— Не сююнч экен, абай,
Айт дагъы магъа тюзюн?!

— Атлы къонакъ геледир,
Ананг сююнгюр, къызыым!

Диалогда гъар сёйлейгенлени сёзлери нечик язылагъангъа тергев берме герек.

Оъзбашына иш.

Карточкаланы къоллав.

Текстни ва текстге гёре берилген тапшурувланы этигиз. Диалогну тетрадларыгъызгъя языгъыз.

Карточка 1

Охугъуз. Диалогну тийишли кюйде тетратынга яз. Алинаны атасыны жавабыны тюбюне гыз тарт.

— Атайым, о не терекдир?

— Бу, къызым, жие терек.

Алинаны атайы уллу бав этген.

Карточка 2

Оху. Диалогну тийишли кюйде тетратынга яз.

Агъасы Рашид дарслардан къайтгъанда, Арслан йылай туруп табулгъан.

— Не болгъан, неге йылайсан?

— Кюлайымны тас этгенмен.

— Газетте билдирив язайыкъ.

Олай дегенде Арслан дагъы да бек йылап йибере.

— Вагъ, дагъы да неге йылайсан?

— Мени кюлайым охуп билмей чи.

Оъзюнгню терге (15 бет). 1-нчи ва 2-нчи тапшурувлар — гечилген материалны такрарлав — класда оътгериле.

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшлар, бугюн дарсда сиз не билдигиз?

Яшланы къыйматлав.

ҮЙГЕ ИШ: 15-нчи бетдеги сураттъя гёре диалог язып гелигиз.

ОЪТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюн мен ... билдим.

2. Гъали мен диалог нечик язылагъанны билемен.

3. Бугюн дарсда … яхшы ортакъчылыкъ этди.

Муаллим: Яшлар, гелеген дарсгъа дагъы да яхшы онгарылып гелигиз.

5-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Сёз» (1-нчи дарс).

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) сёзню гъакъында умуми англав берив; 2) предметлени (белгилени, гъаракатланы) оланы англатагъан сёзлерден айрып билив; 3) сёзлеге соравлар салмагъя, олардан текст тизмеге ва тизген текстни хабарламагъя билмек.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» ва «Беклешдирив» бёлюклерден къатнашдырылгъан.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, ноутбук, мультимедийный проектор, интерактив доска, карточкалар.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев. Суратгъа гёре уйде язып гелген диалогну тергев.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Бизин айлана яныбызны предметлер къуршагъан. Оланы барыны да атлары бар — предметлени де, адамланы да, жан-жаныварны да. Айлана-бызда предметлер кёп, тек бир де атсыз предмет ёкъ. Бу дарсда биз сёз деп негер айтылагъанны, сёзлени адамны яшавунда нечик агъамияты барны билежекбиз.

- Шолай болгъанды бу дарсда нени гъакъында сёйлежекбиз?
- Сёзлени гъакъында.
- Сиз сёзлени гъакъында не билесиз? (Айталар).
- Яшлар, сиз нечик ойлашасыз сёзлер бизге негер тарыкъ? (сёйлеме, хабарлама, янгы билимлер алма ва ш.б.).

— Сёзню предметден не башгъалыгъы бар? (предметни гёрме бола, сёзню буса эшитме яда айтма бола).

— Сёзлер нени англата?

— Сёзлеге нечик соравлар салына?

— Шу соравланы барына да бугюнгю дарсда сиз жавап табажакъсыз.

Дарсыбызыны темасы «Сёз ва ону маънасы».

Китап булан иш оytгерив.

16-нчы бетдеги правило охула ва 13-нчю тапшурув этиле.

16-нчы бетни ахырындагы правило да охула. 13-нчю тапшурувдан къулакъга арив чалынагъан, таъсирли сёзлени охувчулар табып гёrsетелер.

14-нчю тапшурув этиле, тапшурувну соравларына жаваплар бериле.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,
Къолларыбызыны тюзлеп,
Къанат къагъып учайыкъ,
Астаракъ олтурайыкъ,
Муаллимге тынглайыкъ.

— Яшлар, сизин столларыгъыздагъы карточкаларда сёзлер язылгъан (*Алма, къоян, адам, сыйыр, къыз, язбаш, айзум, терек, анам, чечек*). Шо сёзлени тергевлю күйде охугъуз. *Не?* деген соравгъа жавап береген сёзлени яшыл карандаш булан гызыгъыз, *ким?* деген соравгъа жавап береген сёзлени къызыл карандаш булан гызыгъыз.

— Ким? деген соравгъа жавап береген сёзлени охугъуз.

— Не? деген соравгъа жавап береген сёзлени охугъуз.

— Къайсы сёзню тюбюне гызы тартмадыгъыз. Неге тартмагъянны англатыгъыз.

— Айзум деген не дегендир? (бу сёз бир маъна да англатмай, шолай сёз къумукъ тилде ёкъ).

— Шолай болгъанда не гъасилге гелебиз? (нечик буса да гъарпланы жыйымы маъна англатмай, маъна англатмай буса, огъар сёз деп айтма ярамай).

— Сёзню маънасын нечик билме болабыз? (Сёзлүклерден)

15-нчи ва 16-нчы тапшурувланы этигиз. Сёзлер тилде предметлени, оланы белгилерин, предметлени гъаракатын англатагъангъа айрыча тергев берме тюше.

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшланы къыйматлав.

ҮЙГЕ ИШ: 16-нчы тапшурув.

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюн мен ... билдим.
2. Дағы да мен... билдим.
3. Магъа бираз четим тийди...
4. Бу дарсда лап да мен ушатгъан тапшурув ...

Муаллим: Яшлар, бугюн мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген кююгюзге рази къалдым.

6-нчы дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Сёз» (2-нчи дарс).

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) сёзлени гъакъындагъы билимлени терен-лешдирив; 2) предметлени, оланы белгилерин, гъаракатны англатагъан сёзлени маъна якъдан ва соравлар салып бир-биринде айырмагъа уйретив; 3) сёзлеге ким? не? нечик? къайсы? не это? деген соравланы салма уйретив; 4) текстни маънасын сурат булан тенглешдирив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» бёлюкге гире.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, компьютер, экран, мультимедийный проектор, карточкалар, презентация.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Үйге берилген ишни тергев: 16-нчы тапшурув ва муаллимни соравларына жавап берив.

1. Сёз деп негер айтыла?
2. Сёзлер бизге негер тарыкъ бола?
3. Авазланы яда гъарпланы нечик буса да къошумуна сёз деме яраймы? Неге, жавабынгны аян эт.
4. Сёзлер нелени англата?
5. Сёзлени маъналарын къайдан билме бола?

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уъстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Дарсны темасын билдириген сонг, муаллим яшланы тергевион 19-чу бетдеги таблицагъа бакъдыра. Яшлар булан бирче шо таблицаны анализ эте.

— Таблицаны атын охугъуз. (*Сёзлер.*)

Гъар бёлюкдеги сёзлени олагъа салынгъан соравлар булан бирче охугъуз.

Гъар бёлюкдеги сёзлени чечигиз. (*Предметлени англатагъан сёзлер ким? не? кимлер? нелер? деген соравлагъа жавап бере. Сёзлени охуп, олагъа соравлар саламан: жымчыкъ не? язбаш не?...).* Яшлар таблицадагъы сёзлени шулай соравлар салып охуйлар.

Эсигизде сакълагъыз! Предметлени англатагъан сёзлер предметни англатагъан сёзлерден къайры адамланы атларын: *ата, ана, иним, гелиним;* жанланы атларын: *къозу, гёдек, жымчыкъ, савусгъан,* табиатны гъалларын: *боран, къар, гъава* англатагъан сёзлер де гире. Олар да *ким? не? кимлер? нелер?* деген соравлагъа жавап бере.

Шолай къалгъан бёлюклердеги сёзлер де чечиле.

Сонг 17-нчи, 18-нчи тапшурувлар этиле.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызны тюзлеп,
Къанат къагъып учайыкъ,
Астарақъ олтурайыкъ,
Мааллимге тынглайыкъ.

19-нчы ва 20-нчы тапшурувлар.

Яшлар, сизин столларыгъыздагъы карточкаларда сёзлер язылгъан (*Алма, къоян, адам, сыйыр, къыз, язбаш, айзум, терек, анам, чечек*). Шо сёzlени тергевлю күйде охугъуз. *Не?* деген соравгъа жавап береген сёzlени яшыл карандаш булан гызыгъыз, *ким?* деген соравгъа жавап береген сёzlени къызыл карандаш булан гызыгъыз.

- Ким? деген соравгъа жавап береген сёzlени охугъуз.
- Не? деген соравгъа жавап береген сёzlени охугъуз.
- Къайсы сёznю тюбюне гызы тартмадыгъыз. Неге тартмагъанны англатыгъыз.
- Айзум деген не дегендир? (бу сёз бир маңна да англатмай, шолай сёз къумукъ тилде ёкъ).
- Шолай болгъанда не гъасилге гелебиз? (нечик буса да гъарпланы жыйымы маңна англатмай, маңна англатмай буса, оғъар сёз деп айтма ярамай).
- Сёznю маңнасын нечик билип болабыз?

15-нчи ва 16-нчы тапшурувланы этигиз. Сёzлер тилде предметлени, оланы белгилерин, предметлени гъаракатын англатагъангъа айрыча тергев берме тюше.

Заман къалса, дагъы да шулай тапшурувлар этмеге ярай. Буланы да интерактив доскағъа, яда экранғъа чыгъарып ойтгерсе, яхшы болур.

Сёзге багъышлангъан бизин тилде кёп къадарда айтывлар бар. Шоланы бир нечелерин сиз экранда гёресиз.

Сёз болмаса, тил де ёкъ.

Сёз булан аш бишмес.

Сёз къысгъа болсун – къол уста болсун.

Сёз сёйлесенг, ойлап сёйле.

Сёзию – къысгъасы, йипни узуну – яхши.

Сёзию къысгъасы татывлу болур.

Айтывланы маңаларын англатыгъыз, оланы эсигизде сакълагъыз.

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ. Муаллимни соравларына жаваплар берив.

1. Сёзлер нени англата? (Предметни, белгини, гаракатны).
2. Предметни англатагъан сёзлер нечик соравлагъа жавап берे?

Артыкъ сёзию табыгъыз: *язбаши*, *чечек*, *жымчыкъ*, *яшыл*, *тереклер*.
(Яшыл.)

Предметни гаракатын гёрсетеген сёзлер нечил сравлагъа жавап бере? Артыкъ сёзию гёрсетигиз: *ишилай*, *йырлай*, *къызара*, *къызыл*. (Къызыл.)

Предметни белгисин гёрсетеген сёзлер нечик соравлагъа жавап бере?

Артыкъ сёзию гёрсетигиз: *сувукъ*, *салкъын*, *арив*, *сёйле*. (Сёйле.)

Яшланы жавапларын къыйматлав.

ҮЙГЕ ИШ: 20-нчы тапшурув.

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

— Яшлар, биз бугюнгю дарсда нени гъакъында сейледик? Яшлар айтадар.

— Яшлар, дарсны къайсы ерин ушатдыгъыз?

— Сизге не ерде четимликлер ёлукъду? Яшлар айтадар.

Муаллим: Яшлар, бугюн мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген кююгюзге рази къалдым.

7-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Сёз ва бувун».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) яшланы янгы тема булан таныш этив; 2) бувун не экенни, сёзлер бувунлагъа гёре нечик бёлүнегенни, сёзде нече

бувун болагъанны билдирив; 3) арив, таза язмакъны талап этив; 4) тарбиялав иш ойтгерив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» бёлюкге ги-ре.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, карточкалар, компьютер, мульти-медийный проектор, интерактив доска.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев. Тапшурувну тергев ва соравлагъа жавап берив.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Китап булан иш. Дарсны темасын билдирген сонг, 22-нчи тапшурувну къоллап муаллим яшлагъа сёзде нече бувун барны нечик билме болагъанны англата. Тапшурув толу күйде ойттериле. 23-нчю бетдеги правилолар охула.

Гъасил чыгъарыла: сёздеги бувунланы къадарын нечик билме бола?

Таза языв минуту.

Муаллим: Интерактив доскаға къарагъыз.

Къаркъарасы — дёгерек,

Опурагъы — тегенек.

Таза языв минутунда къайсы гъарпны язажагъыбызыны айтыгъыз:

Яшлар бир сатыргъы *K* к гъарпны язалар.

Сёзлени охугъуз: *кирти, беки, тёк, эки.*

Сёзлерде нече бувун барны нечик билме бола?

Олар бувунлагъа нечик бёлюне?

(Яшлар доскаға чыгъып сёзлени бувунлагъа гёре бёле).

23-нчю тапшурув этиле. Тапшурувгъа салынгъан соравлагъа яшлар жавап бере.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызны тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Муаллимге тынглайыкъ.

24-нчю тапшурув этиле. Тапшурувгъа салынгъан соравлагъа яшлар жавап бере.

Оъзюнгню терге (25-нчи бет) — гечилген материалны такрарлав — класда оътгериле.

Тапшурув. Бир бувунлу, эки бувунлу ва уъч бувунлу экишер сёзню тетрадларыгъызгъа языгъыз. Бувунланы белгилегиз.

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшлар, бугюн дарсда сиз не билдигиз?

Яшланы къыйматлав.

УЙГЕ ИШ: Оъзюнгню терге! Уйде тапшурувланы этип гелигиз.

ОЪТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюн мен ... билдим.

2. Гъали мен ... билемен.

3. Бугюн дарсда ... яхши ортакъчылыкъ этди.

Муаллим: Яшлар, гелеген дарсгъа дагъы да яхши онгарылып гелигиз.

8-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: Диктант

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) сёзлени тюз язывун тергев 2) арив, таза язмакъны талап этив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ: тергев дарс.

АЯН АЛАТЛАР: тетрадлар.

9-нчу дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Авазлар ва гъарплар».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) авазланы яратылагъан кюон билмек; 2) авазны да, гъарпны да бир-бириндөн айрып билмек; 3) гъарплар ва авазлар күтеген къуллукъын билмек 4) сёзлердеги гъарпланы ва авазланы къадарын билмек.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Яңғы дарс англатыв» бёлюкге гире.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, карточкалар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев. Тапшурувну тергев ва соравлагъа жавап берив.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Яңғы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю, дарсны темасын билдирив.

25-нчи тапшурув этиле. Авазлар ва гъарплар бири-бириндөн нечик айрылагъаны англатыла. Сонг яшлагъа авазлар яратылагъанда адамны къайсы санлары ортакъчылыкъ этегени англатыла.

Гюзгю булан иш.

— Алдыгъызгъа гюзгюнү салыгъыз.
— [a], [y], [m] авазланы айтыгъыз. Шо авазлар нечик айлылагъангъа тергев беригиз.

[a] — эринлер дем-дёгерек болуп, авуз генг ачыла, тавуш эшитиле, гъава эркин күйде чыгъя;

[y] — эринлер бюгюле ва алгъа тартыла, авзу бираз тюгюл ачылмай, тавуш эшитиле, гъава эркин күйде чыгъя;

[м] — эринлер жыйылып къысыла, авуздагъы гъавагъа чыкъмагъа пуршавлукъ эте, къавгъа эшилие.

— Гъасил чыгъарма къарагъыз. Авазлар нечик этиле? (*Бары да сёзлер авазлардан этиле. Авазланы адамны сёйлев санлары ярат. Авазланы биз айтабыз ва эшитебиз.*)

— Гъарп недир? (Авазланы белгиси. Сёзлер гъарплардан этиле. Оларны биз языбыз ва гёреңиз).

Таза языв минуту.

Муаллим: Интерактив доскаға къарагъыз.

Бычгъы йимик кекелли

Къуш экени мекенли.

Юхлама эрте ята,

Яшланы тез уята.

Чечеген ёммакъыны чечип, таза языв минутунда къайсы гъарпны язажагъыбызын айтыгъыз.

Яшлар бир сатыргъа *X* гъарпны язалар.

26-нчи тапшурув этиле. Авазланы айтагъанда эринлени ва тишлени ортакъчылықъ этеген кююне тергев бериле.

Карточкалагъа гёре иш. Столларыгъыздагъы карточкаларда язылгъан сёзлеге тергев беригиз. Къайсы сёзлени айтагъанда эринлер ортакъчылықъ эте:

Бу, ит, тил, ва, иш, бувув, эртен, утув.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызын тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Муаллимге тынглайыкъ.

27-нчи, 28-нчи, 29-нчу тапшурувлар этиле. Тапшурувгъа салынгъан соравлагъа яшлар жавап берелер.

Тапшурув. Интерактив доскада берилген сөзлени къалын язылгъан гъарпларын алышдырып башгъа маъналы сёз болагъан күйде этип языгъыз. Бир сёзге эки түрлю сёз язма да ярай. Доскада шулай сёзлер берилген:

Бюр — ..., ..., туз — ..., ..., соң — ..., ..., бол — ...,

Сёздеги бир авазны башгъа аваз булан алышдыргъанда не болагъаны англатыгъыз.

Ёммакъны чечигиз.

Бабишде бир бар,

Шишада — эки.

Шо зат не экен?

Жавап кимники.

Шу ёммакъгъа ошашлы ёммакъ ойлашыгъыз.

Бир-бирде сёзден бир гъарпны тайдырса яда кошса, янты сёз бола.

28-нчи бетдеги правило охула.

Муаллим проекторну къоллай. Экрангъа къарагъыз. Яшлар учун язагъан шаир Вагыт Атаевни экиликлерин тамамлап языгъыз:

1. Тереклер чечек ача,

Атири ийисин

2. Билим бере бизге мактап,

Биз турайыкъ ону

3. Авруса, яшлар аза,

Жувунса, бола

Сиз язгъан сёзни алдагъы сёз булан тенглешдиригиз. Оланы не башгъалыгъы бар, айтыгъыз. Сёзге бир гъарп къошса, яда тайдырса, не бола?

30-нчу тапшурув.

Таза языв минуту.

Муаллим: Интерактив доскаға къарагъыз.

Болса да уллу гёзлю,

Гюндюзлер гёrmей оъзю.

Чечеген ёммакъны чечип, таза языв минутунда къайсы гъарпны яза-
жагъыбызынды айттыгъыз.

Яшлар бир сатыргъа **Я я** гъарпны язалар.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызынды тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Муаллимге тынглайыкъ.

31-нчи тапшуруув этиле.

Шо тапшуруувгъа къошум гысапда шулай тапшуруув оытгермеге ярай.

Тапшуруувну интерактив досканы къоллап оытгермеге ярай. Шу сёз-
лерде белгиленген гъарплар къайсы авазланы гёрсете?

Этер — етер — гетер, **тюзлюк** — **юзлюк**, ёне — сёне.

Дёртгюл жаяланы ичинде сёзлердеги авазланы языгъыз.

32-нчи тапшуруув этиле.

Оъзюнгю терге!

ДАРСНЫ ГЬАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшлар, бугюн дарсда сиз не билдигиз?

Яшланы къыйматлав.

УЙГЕ ИШ: 29-нчу тапшуруув.

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюн мен ... билдим.

2. Гъали мен ... билемен.

3. Бугюн дарсда ... яхшы ортакъчылыкъ этди.

Муаллим: Яшлар, гелеген дарсгъа дагъы да яхшы онгарылып гели-
гиз.

10-нчу дарс.

Дарсны темасы: «Алфавит».

Дарсны мурады: 1) къумукъ алфавит булан таныш этмек; 2) яшланы тил байлыгъын оьсдюрмек, сёзлюгюн артдырмакъ.

Аян алатлар: охув китаплар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» ва «Билимлени беклешдирив» бёлюклерден тизилген.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Яшланы дарсгъя къуршав.

Янгы теманы уьстюнде ишлев.

Муаллимни гиришив сёзю.

Яшлар, биз бугюн къумукъ алфавит булан таныш болажакъбыз. Сиз алфавитдеги гъарпланды атларын гезиги булан тюз айтма уйренежексиз. Сиз нечик ойлашасыз, алфавит негер тарыкъдыр?

Бирев 33-нчу тапшурувдан къумукъ алфавитни гъарпларын охуй.

— Алфавитдеги гъарплар нечик ерлешген? (Алфавитде гъар гъарпны оьзюнью ери бар).

— Алфавитдеги гъарпланды гезигин билмек негер тарыкъдыр?

Муаллим яшлагъя школалар учун язылгъан русча-къумукъча сёзлюкню гёрсете ва шондагъы сёзлер алфавитни гезиги булан ерлешгенни англата. Сизин клас журналыгъында охувчуланды фамилиялары нечик язылгъан. Алфавитдеги гъарпланды гезигин билмек бизге сёзлюклерден сёзлени тапмагъя, журналдан охувчуну фамилиясын тапмагъя кёмек эте.

Гъали алфавит деп негер айтылагъанны китапдан охуюкъ. Бир охувчу охуй.

34-нчу тапшурув. Охувчулар тапшурувда берилген соравлагъя жавап берелер.

ЯЛ АЛЫВ МЮГЬЛЕТ (фикультминутка).

Арыдыкъ – эретурдукъ,

Ари-бери бурулдукъ.

Артгъа-алгъа иелдик,
Къолубуз белге салып
Эки якъга чюелдик.
Сонг бир ерде атылдыкъ,
Чонкъайдыкъ, эре турдукъ,
Бир-эки харс да урдукъ.
Ял алгъаныкъ да таман,
Аста булан олтурдукъ.

Тапшурув. Кхумукъ шаирлени ва язывчуланы фамилияларын алфавитни гезиги булан языгъыз: Жачаев А., Ягъияев М.-С., Акъаев А., Магъамматов Б., Гъажиев А.

35-нчи, 36-нchy, 37-нчи тапшурувлар этиле.

Дарсны гъасиллери.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

1. Къумукъ алфавитде нече гъарп бар?
2. Гъарплар негер тарыкъ бола?
3. Шу гъарпланы гезиги алфавит булан тюз гелеми?

А Б В Г Гъ Гъ

4. Къумукъ алфавитни гезиги булан ким айтып бола?

Яшланы къыйматлав.

Уйге иш: ана тилге багъышлангъан бир шиъру уйренип гелигиз.

Оътгерилген дарсгъа гёре рефлексия

1. Бугюн дарсда мен билдим...
2. Бугюн дарсда мен уйренди...
3. Бугюн дарсда магъа бираз къыйын тийди...
4. Дарсдан сонг мен...
5. Бугюн дарда мен оъзюмню макътар эдим...

Муаллим: Гъакъыл тёбелер, бугюн мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген кююгүзге бек разимен.

11-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Созукъ авазлар (биринчи дарс)».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) созукъ авазланы гъакъында англав бермек; 2) созукъ авазланы тюз айтып билмек; 3) созукъ авазланы белгилерине гёре айырып билмек.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» ва «Беклешдирив» бёллюклерден къатнашдырылған.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, карточкалар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев (39-нчу тапшурув). Тапшурувну тергев.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю, дарсны темасын билдирив.

Муаллим нечик авазлагъа созукъ авазлар деп айтагъанны англата.

— Яшлар, хорда йырлайгъан йыравлар къайсы авазланы йырлай?

40-нчу тапшурув ва тапшурувгъа соравлар.

Бир яш правилону охуй.

41-нчи тапшурув ойттериле. Авазланы ва авазланы гёrsетеген гъар-планы къадарына тергев бериле.

Тапшурув.

Созукъ авазгъа башланагъан ва созукъ авазгъа битеген сёзню языгъыз. (Ана.)

Бир бувундан этилген сёзню языгъыз. (Къарт.)

Биринчи бувуну созукъ аваздан этилген сёз языгъыз (Ана.)

Уъч созукъ авазы булангъы сёз языгъыз (Савусгъан).

Таза языв минуту.

Муаллим: Интерактив доскағъа къарагъыз.

**Къуйругъу — оракъ,
кекели — таракъ.**

Чечеген ёммакъны чечип, таза языв минутунда къайсы гъарпны язажагъыбызынды айтыгъыз.

Яшлар бир сатыргъа *X* гъарпны язалар.

Лап да арив язгъан гъарпынгны тюбюне гъыз тарт.

Тапшурув. Проекторну къоллав. Экрандагъы сёzlени точкаланы орнана тийишли созукъ авазлар сала туруп языгъыз.

Алтм...ш, етм...ш, д...рт, яш...л, тат...вл.. .

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызынды тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Муаллимге тынглайыкъ.

42-нчи тапшурув этиле.

43-нчю тапшурув.

Созукъ гъарплар нечик авазланы англатагъянана тергев беригиз. 35-нчи бетдеги таблица чечиле.

Тапшурув. Ёммакъны охугъуз, ону чечигиз.

Бычгъы йимик кекелли,

Къуш экени мекенли.

Юхлама эрте ята,

Яшланы тез уята.

Юрой хохайып бираз,

Аты дп ону . . . (Вагыйт Атаев).

- Созукъ аваздан башланагъан сёzlени языгъыз.
- Созукъ авазгъа битеген сёzlени айтыгъыз.

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшлар, бугюн дарсда сиз не билдигиз?

Созукъ авазланы ва созукъ гъарланы айтыгъыз.

Яшланы къыйматлав.

УЙГЕ ИШ: «Адабият китапдан бир дёрт сатырлы шиъруну язып, ондагъы созукъ авазланы тюбюне бир гызыз, созукъ гъарпланы тюбюне эки гызыз тартып гелигиз..

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюнгю дарсны темасы нечик эди?
2. Къайсыгъыз созукъ авазланы хасиятларын билдигиз?
3. Мени эсимде къалды...
4. Магъа бираз четим тийди...

Муаллим: Яшлар, гелеген дарсгъа дагъы да яхши онгарылып гелигиз.

12-нчю дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Созукъ авазлар (экинчи дарс)».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) созукъ авазланы гъакъында англавун артдырмакъ; 2) сёзлердеги созукъ гъарпланы ва созукъ авазланы айырып билмек; 3) созукъ авазланы бувун этеген ва сёзни маънасын алышдырагъан хасиятлары булан таныш этив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Беклешдирив» бёлюкге гире.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, карточкалар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Уйге берилген ишни тергев. Охувчулар тапшуруувну тетрадларын алышдырып тергейлер.

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Муаллимни гиришив сёзю, дарсны темасын билдирив.

— Яшлар сиз созукъ авазланы гъакъында не билесиз, тергеп къарайыкъ.

— Созукъ аваз неден этиле?

— Созукъ авазланы айтыгъыз.

— Созукъ гъарплар къайсылардыр?

— Сёзде нече бувун бола? Мисаллар гелтиригиз.

— Бувун бир гъарпдан этилеми?

— Шо гъарп не гъарп бола? Мисаллар гелтиригиз.

Таза языв минуту.

Муаллим: Интерактив доскаға къарагъыз.

Бизге сют берे сыйыр,

«Сы» тайса, къалажакъ ...

Таза языв минутунда къайсы гъарпны язажагъыбызыны айтыгъыз.

Яшлар бир сатыргъа *Й* й гъарпны язалар.

Лап да арив язгъан гъарпынгны тюбюне гызы тарт.

Тапшурув. Проекторну къоллав. Экранда сёzlени айтылыши язылгъан. Оланы язылагъан күйде языгъыз, созукъланы тюплерин гызыгъыз.

[йуърәк], [муъйуъз], [өсьсүмлүк], [уъчмуъйуъш]

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызыны тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Муаллимге тынглайыкъ.

44-нчю ва 45-нчи тапшурувлар этиле.

Тапшурув. Айтывну охугъуз, ону эсигизде сакълагъыз.

Билим алывну бешикден башла.

- Шу жумлада нече созукъ аваз бар?
- Созукъ авазланы гёрсетеген гъарпланы табыгъыз.

- Гъар сёзде нече бувун бар?

46-нчы тапшурев.

Оъзюнгню терге.

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшлар, бугюн дарсда сиз не билдигиз?

Созукъ авазланы ва созукъ гъарланы айтыгъыз.

Яшланы къыйматлав.

ҮЙГЕ ИШ: 47-нчи тапшурев.

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

1. Бугюнгю дарсны темасы нечик эди?
2. Къайсыгъыз созукъ авазланы хасиятларын билдигиз?
3. Мени эсимде къалды...
4. Магъа бираз четим тийди...

Муаллим: Яшлар, гелеген дарсгъа дагъы да яхши онгарылып гели-
гиз.

13-нчю дарс.

Дарсны темасы: «Тутукъ авазлар».

Дарсны мурады: 1) тутукъ авазланы этилеген кююн билмек; 2) тутукъ авазланы созукъ авазлардан айырып билмек; 3) сёзде нече созукъ ва нече тутукъ аваз барны билмек.

Аян алатлар: охув китаплар, компьютер, мультимедийный проектор, интерактив доска.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» бёлюкге гире.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Яшланы дарсгъа къуршав.

Янгы теманы уьстюнде ишлев.

Муаллимни гиришив сёзю.

Яшлар, биз бугюн тутукъ авазлар булан таныш болажакъбыз.

48-нчи тапшурув. Охувчулар тапшурувда берилген соравлагъа жавап берелер.

49-нчу тапшурув ва огъар салынгъан соравлар.

Муаллим тутукъ авазны созукъ аваздан не йимик башгъалыкълары барны англата. 38-нчи бетде берилген правилону къоллай.

50-нчи ва 51-нчи тапшурувлар.

ЯЛ АЛЫВ МЮГЪЛЕТ (фикультминутка).

Арыдыкъ – эретурдукъ,
Ари-бери бурулдукъ.
Артгъа-алгъа иелдик,
Къолубуз белге салып
Эки якъгъа чюелдик.
Сонг бир ерде атылдыкъ,
Чонкъайдыкъ, эре турдукъ,
Бир-эки харс да урдукъ.
Ял алгъаныкъ да таман,
Аста булан олтурдукъ.

52-нчи, 54-нчю, 55-нчю тапшурувлар этиле.

Дарсны гъасиллери.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшланы къыйматлав.

Уйге иш: 53-нчю тапшурув.

Оътгерилген дарсгъа гёре рефлексия

1. Бугюн дарсда мен билдим...
2. Бугюн дарсда мен уйрендим...
3. Бугюн дарсда магъа бираз къыйын тийди...
4. Дарсдан сонг мен...
5. Бугюн дарда мен оъзюмню макътар эдим...

Муаллим: Гъакъыл тёбелер, бугюн мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген кююгюзге бек разимен.

14-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «И ва Й гъарплар».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) И ва Й гъарпланы ва авазланы гъакында билдирив; 2) яратывчулукъ пагъумуларын, гъислерин оъсдюрору, охув мердешлени беклешдирив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ дарс «Янгы дарс англатыв» ва «Билимлериң беклешдирив» бёлюклерден къатнашдырылған.

АЯН АЛАТЛАР: охув китаплар, компьютер, экран, мультимедийный проектор, карточкалар, презентация.

ДАРСНЫ БАРЫШЫ.

Үйге берилген ишни тергев: 53-нчю тапшурувну тергев ва муаллимни соравларына жавап берив.

1. Тутукъ авазлар нечик этилине?
2. Олар неден этилине?
3. Эки къабат тутукълар нечик этилине? Мисаллар гелтир.
3. Эки къабат тутукълар сатырдан сатыргъа нечик гёчюрюле?

Къурум мюгълет. Яшланы дарсгъа къуршав. Дарсны масъаласы ва муратлары булан таныш этив.

Янгы теманы уьстюнде ишлев. Муаллимни гиришив сёзю.

Дарсны темасын билдирген сонг, муаллим яшланы тергевион 56-нчы тапшурувгъа бакъдыра. Яшлар булан бирче шо таблицаны анализ эте.

Правило охула.

Физмюгълет.

Къанат къагъып, къол силлеп,

Къолларыбызны тюзлеп,

Къанат къагъып учайыкъ,

Астаракъ олтурайыкъ,

Мааллимге тынглайыкъ.

57-нчи ва 58-нчи тапшурувлар этиле. Тапшурувlagъя берилген со-
равлагъя яшлар жавап берелер.

Оъзюнгню терге!

ДАРСНЫ ГЪАСИЛЛЕРИ.

Муаллимни соравларына жаваплар берив.

Яшланы жавапларын къыйматлав.

УЙГЕ ИШ: «Авазланы гъакъында мен не билемен» деген темагъа
онгарылып гелигиз.

ОЫТГЕРИЛГЕН ДАРСГЪА ГЁРЕ РЕФЛЕКСИЯ.

— Яшлар, биз бугюнгю дарсда нени гъакъында сейледик? Яшлар айтадар.

— Яшлар, дарсны къайсы ерин ушатдыгъыз?

— Сизге не ерде четимликлер ёлукъду? Яшлар айтадар.

Муаллим: Яшлар, бугюн мен сизин дарсда ортакъчылыкъ этген кююгюзге рази къалдым.

15-нчи дарс.

ДАРСНЫ ТЕМАСЫ: «Диктант».

ДАРСНЫ МУРАДЫ: 1) сёзлени тюз язывун тергев 2) арив, таза яз-
макъны талап этив.

КЪУРУЛУШУНА ГЁРЕ: тергев дарс.

АЯН АЛАТЛАР: тетрадлар.